

Kohalik omavalitsus – olnust, olevast ja tulevast

SULEV LÄÄNE, EERIK-JUHAN TRUUVÄLI, SULEV
MÄELTSEMEES

4.10.2016

RIIGIKOGU KONVERENTSIKESKUS

PALJU ÕNNE, TÄNUD & EDU!

- ▶ Eesti I Omavalitsuspäev on saanud reaalsuseks ning see on juba pikka aega toimiva koostöövõrgustiku tegevuse positiivseks näitajaks – suur tänu kolleegid, sh Eerik-Juhan Truuvälilt:
- ▶ MTÜ Polis, Riigikogu, Tallinna Ülikool, Eesti Maaomavalitsuste Liit, Eesti Linnade Liit, Harjumaa Omavalitsuste Liit, Tallinna linn, Tartu linn, Tallinna Tehnikaülikool, Tartu Ülikool, üleriigiliste kohaliku omavalitsuste liitude vanematekogu, Haldusjuristide Ühendus, Valla- ja Linnasekretäride Selts, Eesti Omavalitsusliitude Ühendus.

1. oktoober kui sümbol

- ▶ *Hea meel on tõdeda, et Polise ja partnerite 25.08.2016 Arukülas toimunud suvekonverentsil tehtud ettepanek on saanud nii suure toetuse ning täna peame Riigikogu Konverentsikeskuses juba Eesti I Omavalitsuspäeva.*
- ▶ *1.10.1886 jõustus meie avaliku halduse esimene seadus – Makoggukonna Seadus Baltia–merre kubbermangudele. Ria–, Tallinna– ja Kura–male ning alates. Seega 150 aastat tagasi!*
- ▶ *1.10.1990 taastati uuesti omavalitsuslik staatus, esimestena Muhu vallas ning Kuressaare linnas.*
- ▶ *Tänutäheks kõigile varasematele põlvedele ja Eesti omavalitsuste taastajatele Korralduskomiteelt ettepanek 1. oktoober nimetada riiklikuks tähtpäevaks– Omavalitsuspäevaks.*
- ▶ *Vastav pöördumine Riigikogu esimehele ja liikmetele – võimalus anda täna ka oma allkiri!*

PÖÖRDUMINE & RESOLUTSIOON

- ▶ Eesti I Omavalitsuspäeva pöördumine Riigikogu poole:
- ▶ nimetada 1. oktoober riiklikuks tähtpäevaks – Omavalitsuspäevaks.
- ▶ Eesti I Omavalitsuspäeva resolutsioon:
- ▶ Kokku kutsuda Eesti II Omavalitsuspäev 2017. aasta sügisel enne volikogude valimisi.

Riigimeeste, kultuuri- ja kohaliku omavalitsuse tegelaste ja teadlaste mõtted & kohalik omavalitsus

- ▶ Eesti kohaliku omavalitsuse pikaajalist traditsiooni ja tähtsust ning suurt panust Eesti Vabariigi loomisse, taastamisse ja arendamisse ilmestavad ka paljude Eesti riigimeeste, kultuuritegelaste, kohaliku omavalitsuse ja teadlaste esindajate seisukohad – lühiülevaade lisatud:
- ▶ Jakob Hurt Tartus 1869, C.R.Jakobson, Jüri Uluots, Eesti Vabariigi sünnitunnistus 24.02.1918 manifest; riigijuhid ja teised tuntud Eesti inimesed kuni 1940 ja taastatud Eestis.
- ▶ Nende mõtted vajaksid uuesti esile toomist, kuna väljendavad Eesti omavalitsusliku elulaadi sügavust ja olemust.

Omavalitsus – eestlase elamise vorm ja eriline elutunnetus

- ▶ Professor Wolfgang Drechsler on 2003. aastal kirjutanud: *„Eesti riik on ajalooliselt välja kasvanud kohalikest omavalitsustest ja eestlased on elanud kogukondlikus iseorganiseerimises kui ühiselu struktuuris sajandeid kauem peaaegu kõigist Euroopa rahvastest.“*
- ▶ *Meie hulgas on inimesi, kes ka tänases Eestis väga suurt lugupidamist väärivad, kuna olid nii riigimehed kui ka omavalitsuse ja nende liitude taastajad 80-te aastate lõpus ja 90 alguses. Just sellel ajal läbi taastatud kohalike omavalitsuste kujunes ka järjepidevuse aluselt Eesti riik.*
- ▶ *Suurimad tänud kõigile alates President Arnold Rüütlist ja Taivo Lõugust, Kuressaare esimesest linnapeast, kes ka täna meie keskel. Tänu kõigile juhtidele, igale volikogu liikmele ja valla–linna ametnikule, kes meie omavalitsuse taastasid!*

Korralduskomitee tänab!

- ▶ Tänud tänastele riigijuhtidele ja omavalitsustegelatele ning teadlastele!
- ▶ Eriline lugupidamine Teile: Riigikogu esimees Eiki Nestor, I aseesimees Helir-Valdor Seeder; II aseesimees Jüri Ratas; põhiseaduskomisjoni esimees Kalle Laanet; omavalitsuste toetusgrupi esimehes Aivar Kokk, Riigikogu liikmed Urve Tiidus, Aadu Must, Lauri Lauk ja paljudele teistele Riigikogu ja teiste riigi ning kohaliku omavalitsuse institutsioonide esindajatele.
- ▶ Tänase päeva puhul on meid tervitanud Eesti peaminister Taavi Rõivas ning Läti peaminister Maris Kucinskis – see on meile suur au ja loodame asjaliku koostöö jätkumist!

KOOSTÖÖS LOODUD EESTI KOHALIK OMAVALITSUS KUI RIIGI LOOMISE JA TOIMIMISE VUNDAMENT

Sada viiskümmend aastat tagasi teostati Baltimail mitmed olulised reformid, milledest eestlaste kui siis eelkõige maarahva–talurahva seisukohalt oli kahtlemata kõige tähtsam 1866. aastal heaks kiidetud ning 1867. aasta alguseks põhiosas ellu viidud vallakogukonna reform.

- ▶ Sellega muudeti algselt 1816. ja 1819. aastate talurahvaseadustega algatatud eestlaste majandusliku vabanemise protsess pöördumatuks poliitiliseks, õiguslikuks ning halduslikuks vabanemiseks mille käigus loodud kohalikud omavalitsused olid ka vundamendiks Eesti riigi loomisele ja arengule.

Makoggukonna Seadus Baltia merre kubermangudele Ria , Tallinna ja Kura male 1866

Majanduslik vabanemine ja oma võimuorganite loomine

- ▶ Saanud niiviisi vanalt feodaalvalduselt oma territoriaalsed piirid, kandis ka mõisakogukonna organisatsioon paratamatult tugevaid pärisorjusliku korra jälgi. Oligi ta ju algselt mõisnike poolt kavatsetud pärishärravõimu teatud surrogaadiks: «Eestima tallorahwa koggodus peab selle mõisa voimo assemel ollema, mis enne tallopoege ühhendand, ja nüüd pärris-allama põlwe ka-utamissega teistwisi jänud.»
- ▶ «Kõik inimesed, kes ühe mõisa maa peale on asutud ja oma õiguste poolest taloseisuse alla loetakse, on selle mõisa kogoduse liikmed.»
- ▶ Mida rohkem lõtvusid talu ja mõisa traditsioonilised majanduslikud sidemed, seda ilmsemaks muutus mõisniku järelevalveõiguse takistav toime kogukonna arenemisele. Iga päev ja igal sammul ahistas mõisniku võim talupoegade omavalitsust, kärpis ning rikkus tema õigusi ja vabadusi.

Kõige varajasem märke kavatsusest parandada kogukonnaseadusi pärineb aastast 1842 Eestimaalt

- ▶ Reforminõudmistele andis omalt poolt hoogu eesti talupoegadele ulatunud teated semstvo loomisest sisekubermangudes ja maakogukondadele omavalitsusseaduse andmisest Poolas 1864. aastal. Samuti toimus vallaseaduse vastuvõtmine 1865 Soomes.
- ▶ Lõuna- Eesti talupoegade suure palvekirjade aktsiooni algul 1864. aasta mais nõuti esmajärjekorras vallakohtu vabastamist mõisavõimu alt ja uut kogukonnaseadust. Täie jõu leidis kogukonnareformi nõudmine 1864. aasta suurmärgukirja projektides ja lõplikus tekstis. Et tollal oli Liivimaal kogukonna tähtsaimaks organiks kogukonna ehk vallakohus, kes omas nii administratiiv- ja politsei- kui ka kohtuvõimu, siis tekkis suurem jagu lahkarvamusi sellest, et mõisnik ahistas viimase tegevust ja püüdis seda omalt poolt meelevaldselt mõjutada. Seepärast ongi 1864. aasta palvekirjade-aktsiooni aasta.

Koostööst saab edu ja arengu võti

- ▶ Suurmärgukirja algvariandile allakirjutajate eesotsas on kõigi 24 valla kohtumehed.
- ▶ Et vallakoht ei ahistanud üksnes oma mõisnik, vaid ka kihelkonna-, kreisi- ja sillakohtunik, siis tõi see asjaolu kaasa nendegi kohtute reformimise nõude. Nii põimused uuenduste taotlused kogukonna ja kohtute alal ning nad esitati ametivõimudele harilikult koos.
- ▶ Võitlus vallakohtu sõltumatuse eest oli ühtlasi võitlus kogukonnareformi eest, võitlus mõisnike vastu talurahva ühiskondlik–poliitilises elus.

Teatavasti anti kõnealune märgukiri palvekirja kujul eesti talupoegade saatkonna poolt audientsil Tsarskoje Seloos 9. novembril 1864 üle Aleksander II-le

- ▶ Dokumendist olevat soola-leiva peal esitatud lühike kokkuvõte, mille keiser kohe läbi lugenud. Pole konkreetselt teada, mida see väljavõte sisaldas. Võib aga arvata, et temas oli kirja pandud ülalmärgitud taotluste formulatsioonid, nn. palvepunktid.
- ▶ Seejuures võis väga hästi juhtuda, et eriti tugevasti pääses kõlama II palvetegrupi alguses seisev ja väga lühidalt ning selgelt väljendatud nõue vallakogukondade ja -kohtute vabastamiseks mõisniku võimu alt.

Kindralkuberner paneb omalt poolt ette:

- ▶ Kõik kogukonna majanduslikud küsimused anda täielikult ja eranditult kogukonnakoosolekute (täiskogude) kompetentsi ning neile lisaks ka mõned ülesanded nekrutikohustuse, maksunduse ja vallaametnike kontrollimise alalt.
- ▶ Kogukonna täidesaatvale võimule soovitab kindralkuberner anda rohkem iseseisvust. Senise kahe üheõigusliku eestseisja asemel tuleks Liivimaa valdades ametisse panna üks suuremate õigustega ja ühe abiga ning kolme eestseisjaga vallavanem.

Läänemeremaade Komitee kui kõrgem eriorgan Baltikumi küsimustes:

- ▶ Pani ette kehtestada uus seadus 1. oktoobril 1866 ajutiselt, katseks, tähtajaga kuus aastat.
- ▶ 19. veebruaril 1866, s. o. sisekubermangudes pärisorjuse kaotamise viiendal aastapäeval, kinnitas Aleksander II Balti kubermangude vallaseaduse projekti ja Läänemeremaade Komitee selle ettepaneku.
- ▶ Vallakogukonna seaduse tõlkis tallinna murdesse Fr. R. Kreutzwald, mille eest talle anti teenetemärk.
- ▶ Seadus trükiti kõige enne Eestimaal (Tallinnas) pealkirja «Makoggukonna Seadus Baltia–merre kubbermangudele: Ria–, Tallinna– ja Kuramale» all.

Liivimaal avaldati seadus 25. mail 1866:

- ▶ kubermanguvalitsuse patendina nr. 37 üheaegselt saksakeelse tõlkega.
- ▶ Vallaseaduse elluviimiseks andis uus kindralkuberner krahv Eduard Baranov 29. juunil 1866 erilise teostamisinstruktsiooni.
- ▶ Vallakogukonna reformi oluliseks osaks on ka 11. juunil 1866 keisri poolt kinnitatud Läänemerekubermangude valdade heaolureeglid, mis kehtestati samuti alates 1. oktoobrist 1866, katsena kuueks aastaks.

Kuidas hinnati omal ajal vallareformi, mida oodati temast?

- ▶ Eestikeelses ajakirjanduses, niipalju kui teda oli, leidis reform põhimõtteliselt väga heatahtlikku vastuvõttu, isegi liialdatud ülistamist. Nii arvas «Eesti Postimees», et «uus koggokonnaseadus on meie wanna seadusse kõrvas otsekui klaas akkendega kamber rehhe toa kõrvas», ta on «jälle hea tükkikesse meie seisust kerkida lasknud» ja on «wägga kallis assi; sest temma seab rahwast ennam omma jalgade peale, et wõib isse ennast omma wallitud meeste läbbi wallitseda».

Mõistagi lisandusid sellele ka mõned konkreetset soovitused ja ettepanekud, eriti väiksemate valdade ühendamiseks ja vallamajade ehitamiseks mõisaist eemale

- ▶ Avaldati isegi arvamust, et seadus on ajast tublisti ette jõudnud ja võiks koguni Preisi seadusandlusele eeskujuks olla.
- ▶ Kõrge hinnangu 1866. aasta kogukonnareformile, eriti aga uuele vallaseadusele andis C. R. Jakobson. Ta nägi temas uue ajajärgu algust rahva ajaloos, võrdles teda päikesega ja osutas tema rakendamise positiivsetele tulemustele.
- ▶ «Kümne aasta eest tagasi,» kirjutas C. R. Jakobson 1878. aastal, «kui uus seadus välja tuli, vallad mõisade alt lahti ja omaenese valitsusele said, siis oli nagu suur koorem iga meie maa ausa inimese südame pealt ära võetud. Eesti rahvas hõiskas, sest nüüd alles oli tõsine vabadus kätte tulemas, mida siamaale ainult nimepidi meie maal oli tuntud.

Eesti kogukondliku halduse ja kohaliku omavalitsuse ajalugu vajab põhjalikku, süstemaatilist ja sisulist uurimistööd

- ▶ Alus eestlaste elu uuele enesekorralduse etapile oli loodud. Edasi sõltus suures osas kas sellega ka sisuliselt toime tuldi
- ajalugu näitab et kokkuvõttes suurepäraselt!
- ▶ Tänu meie eelnevate põlvkondade vaimujõule ning visadusele loodi Eesti Vabariik ning 25 aastat tagasi ma selle ka lõpliult taastasime – mõlemal juhul vundamendiks kohalik omavalitsus, mille loomisel ja arendamisel oli 1866. aasta nn vallaseadusel ülimalt suur osatähtsus.

Kas oleme lugupidavad oma ajaloo ning varasemate põlvede töö vastu?

Õnneks on olemas mõned uuringud, mis annavad meile võimaluse paremini mõista – mis ning kuidas meie kogukondliku halduse ajaloos on toimunud. See aga omakorda aluseks edasiste tegevuste kavandamisel.

- ▶ Lisaks allikatele mis ilmusid kuni 1940. aastani, on selles osas väga tänuväärased ka näiteks August Traadi, Toomas Anepaio ja Marten Seppeli uuringud. Samuti on ilmunud mitmeid artikleid käesoleva ettekande autorite poolt.
- ▶ Samas tuleb tunnistada, et vastav töö on ilmselt mittepiisav ning viimane aeg oleks selles osas teha põhimõtteline muudatus.

ELL & EMOL loomisest ja omavalitsuste arengust kuni 1940

- ▶ 1920 loodi Eesti Linnade Liit
- ▶ 1921 toimus Siseministeeriumi poolt kokku kutsutuna maakonnaomavalitsuste esindajate konverents, mis tunnistas tarvilikuks MAAKONDE LIIDU ASUTAMISE (edaspidi EMOL)
- ▶ 1924. toimus esimene omavalitsuskongress Estonias
- ▶ 1937/1938 võeti vastu juba kaasaegsed Eesti oma seadused: 1937 vallaseadus; 1938 linnaseadus ja maakonnaseadus
- ▶ 1938 toimus suur omavalitsuste haldus-territoriaalne reform.
- ▶ Kõik jäi aga ajaloost tuntud põhjustel 1940 pooleli.

Omavalitsussüsteemi taastamine

- ▶ Ülemnõukogu otsus haldusreformist 8.08.1989
- ▶ Kohaliku omavalitsuse aluste seadus 10.11.1989
- ▶ Volikogude valimised 10.12.1989
- ▶ ELL ja EMOL tegevuse taastamine 1989/1990
- ▶ Omavalitsussüsteemi taastamine, sh maakonnas ja vabariiklikus linnades alates 1.01.1990
- ▶ Staatuselise omistamise protsess – esimestane Muhu vallale ja Kuressaare linnale – 1.10.1990.
- ▶ Siseriikliku ja rahvusvahelise koostöövõrgusliku taastamine ja uute suhete loomine. Parimad partnerid Soome, Rootsi, Taani, Läti.
- ▶ 1992 uus põhiseadus, 1993 KOKS; 1994. omavalitsuste nõupäev

Ministrite reformikavad & võimalikud arengud

- ▶ Uued reformikavad: ministrid Peep Aru, Tarmo Loodus, Jaan Õunapuu, Vallo Reimaa, Siim-Valmar Kiisler ja Arto Aas. Kõik andsid endast parima.
- ▶ Riigikogu võttis selle aasta juunis vastu haldusreformi seaduse. Eelnes vastav foorum tänaste korraldajate poolt siin samas saalis 20.04.2016.
- ▶ Teadlaste ühise ettekandega esineb täna professor Georg Sootla, sh mis oleksid võimalikud edasised stsenaariumid.
- ▶ Mis aga eriti oluline – sõltumata Riigikohtu lahendist – jätkutegevused. Ei nn poolikut reformi nagu mitmed Euroopa riigid on pidanud läbi elama.

EDASISTEST TEGEVUSTEST & KOOSTÖÖST

- ▶ Riigi institutsioonid – näiteks kohtumine 30.09.2016 kultuuriminister Indrek Saarega;
- ▶ Põhimõtteliselt valmis koostööks näiteks ka riigihalduse-, keskkonna- ja justiitsministrid jt;
- ▶ Eriline koostöö ülikoolidega, mille osas ka võimalikke tegevusi täpsustatakse;
- ▶ Vallad ja linnad ning nii ELL ja EMOL kui ka maakondlikud liidud – kultuurirahvale omaselt peame suutma säilitada ja edasi anda meie omavalitsuste nii materiaalsed kui vaimsed väärtused. Seda on teinud eelnevad põlvned –peame ka meie suutma. Olgu algutuseks kas-või kogumikud meie taastatud omavalitsuste kohta.

Tuntud riigimees ja professor Jüri Uluots

**Kohaliku omavalitsuse ajalooline koht Eesti
riigi ja rahva arengus võetakse kokku tema
artiklis**

**„Omavalitsuste tähtsus Eesti
ajaloolisest seisukohast” (1933)**

Professor Jüri Uluotsa kuulus seisukoht

„...Üks Inglise kuulus jurist ütles, et ei ole vägevamat asutust, mis võiks võistelda oma vanaduse, tähtsuse ja mõjukuse poolest sellega, mida esitab endas Inglise parlament. Seda ütelist võib kohandada ka Eestile. Ei ole õiguslikku põhimõtet, mis võiks Eestis võistelda omavalitsuse ideega vanuselt, pidevuselt ja kasvatuslikult. Eesti omavalitsus on olnud nurgakiviks, millele praegune aeg tugineb”.

NII OLI JA LOODAME ET KA JÄÄB!

▶ **SUUR TÄNU &
HEAD EESTI ESIMEST
OMAVALITSUSPÄEVA!**

